

Maria Biolik

Profesor Kazimierz Nitsch - życie i dzieła

Prace Językoznawcze 11, 209-212

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAMIĘCI KAZIMIERZA NITSCHA

Maria Biolik
Olsztynie

Profesor Kazimierz Nitsch – życie i dzieła*

Profess Nitsch – the or Kazimierz Nitsch – life and works

This text is in memory of Profesor Kazimierz Nitsch – the researcher of East Prussia

Słowa kluczowe: dialektologia, Prusy Wschodnie, Warmia i Mazury, Nitsch
Key words: dialectology, East Prussia, Warmia and Mazury, Nitsch

Kazimierz Ignacy Nitsch urodził się 1 lutego 1874 r. w Krakowie i tu zmarł 26 września 1958 r. Przeżył 84 lata, napisał ponad 700 tekstów naukowych. Ten wybitny polski językoznawca, sławista, historyk języka polskiego i dialektolog zajął „wyjątkowo wysokie miejsce wśród uczonych epoki”¹. Jego dokonania nie straciły na aktualności. „Upływ czasu nic nie pomniejszył jego zasług naukowych, pedagogicznych i organizacyjnych” – czytamy w artykule upamiętniającym setną rocznicę urodzin Kazimierza Nitscha².

Profesor Kazimierz Nitsch należał do najważniejszych polskich organizacji naukowych swojej epoki. Od 1911 r. był członkiem korespondentem, a od 1924 r. członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności. W latach 1924–1936 pełnił funkcję sekretarza Wydziału Filologicznego PAU, a od 1946 r. prezesa Polskiej Akademii Umiejętności. Profesor patronował seriom wydawniczym Polskiej Akademii Umiejętności, takim jak: „Prace Komisji Językowej”, „Monografie Polskich Cech Gwarowych” oraz „Prace Językowe Śląskie”. Był założycielem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (1920) oraz wieloletnim redaktorem

*Tekst został przedstawiony w formie prezentacji multimedialnej na sesji naukowej „Profesor Kazimierz Nitsch badacz dialektów Prus Wschodnich”, która odbyła się w Olsztynie 22 października 2008 r. Konferencję zorganizowały Instytut Filologii Polskiej UWM w Olsztynie oraz Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

¹ Z. Klemensiewicz, *Akademia żałobna ku uczczeniu pamięci prof. Kazimierza Nitscha*. „Język Polski” 1959, 39, z. 2, s. 81–82.

² „Język Polski” 1974, LIV, 1, s. 2.

czasopisma „Język Polski” (1913–1939, 1945–1958), współtwórcą czasopism „Rocznik Slawistyczny”, „Lud Słowiański”. „Rocznik Slawistyczny” założony przez trzech krakowskich uczonych – Jana Rozwadowskiego, Jana Łosia i Kazimierza Nitscha – był przez długie lata ważnym i bardzo cenionym czasopismem slawistycznym (Rusek 1990, s. 125).

W 1952 r. Profesor Kazimierz Nitsch został członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk, w latach 1952–1957 był wiceprezesem tej instytucji oraz przewodniczącym Komitetu Językoznawstwa PAN. Od 1932 r. należał do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, brał też udział w działalności oświatowej Towarzystwa Szkoły Ludowej i Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza.

Przez niemal całe życie związany z Małopolską, studiował filologię polską i słowiańską na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Tam też ukształtowały się jego zainteresowania językowe. Tak wspominał lata uniwersyteckie: „W polszczyźnie rozdział między językiem a literaturą był najzupełniejszy. Profesor języka i literatury polskiej Tarnowski dla gramatyki nie miał cienia sympatii, a nawet teoretycznego uznania” (Nitsch 1960, s. 29). Jego nauczycielami byli Lucjan Malinowski i Jan Baudouin de Courtenay. Zwłaszcza wykłady Baudouina de Courtenay wywarły wielki wpływ na młodego Nitscha: „Musiałem tym być bardzo zainteresowany, skoro po formalnym przebyciu uniwersyteckiego czterolecia i pomimo żem bezpośrednio potem wszedł w jarzmo nauczycielskie, cały rok jeszcze chodziłem na wykłady Baudouina, nieraz jako jedyny słuchacz” (Nitsch 1960, s. 35).

Po ukończeniu obowiązującego „czterolecia uniwersyteckiego” Nitsch pracował przez cztery lata jako zastępca nauczyciela w gimnazjum św. Anny, pisząc o swojej pracy: „Uczyłem głównie łaciny, sam się douczając, a nadto przygotowywałem się do egzaminu nauczycielskiego, pod grozą myśli, że może nie zdam egzaminu z filologii klasycznej, a wtedy jako »nieegzaminowanego zastępcę nauczyciela« przeniosą mnie na prowincję” (Nitsch 1960, s. 42–43). Egzamin nauczycielski zdał jesienią 1897 r., a w maju 1898 r. uzyskał dyplom doktorski, we wrześniu 1899 r. został nauczycielem gimnazjalnym w Jarosławiu. Po roku pracy na prowincji powrócił do Krakowa i został profesorem gimnazjum św. Anny, gdzie zaczynał karierę nauczycielską.

W 1903 r. Nitsch uzyskał stypendium Akademii Umiejętności i wyjechał na studia do Pragi i Paryża. Po powrocie w 1904 r. rozpoczął badanie dialektów pomorskich. „Podjąwszy się przedstawienia zarysu dialektologii polskiej dla »Encyklopedii filologii słowiańskiej« prof. Jagicia” przekonał się, że „o ogromnej większości naszych dialektów nie mamy zupełnie nawet skromnych danych o jakiej takiej wartości naukowej, że wobec tego jedynym sposobem przedstawienia ich jest osobiste zbadanie” (Nitsch 1907, s. 253). W czerwcu 1906 r. Nitsch przebywał na terenie Prus Wschodnich. Swoje badania scharakteryzował następująco: „mogę np. powiedzieć o mowie polskiej w Prusiech Wschodnich bez porównania

więcej niż wszystko to, co się o niej wie dotychczas, a jest rzeczą wątpliwą, czy w niezbyt odległej przyszłości lepsze dane mieć będziemy” (Nitsch 1907, s. 253). W 1908 r. Nitsch habilitował się pod kierunkiem Jana Rozwadowskiego na podstawie pracy *Stosunki pokrewieństwa języków lechickich*.

W 1911 r. został profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Jagiellońskim i pracował u boku Jana Łosia. W 1917 r. przeniósł się do Lwowa i na tamtejszym uniwersytecie objął samodzielne stanowisko profesora języka polskiego, ale już w 1920 r. wrócił na Uniwersytet Jagielloński, by objąć opuszczone przez Jana Łosia stanowisko profesora filologii słowiańskiej, a po śmierci Łosia w 1928 r. także katedrę języka polskiego. W 1939 r. Kazimierz Nitsch przeszedł na emeryturę. W latach 1939–1940 był więziony w obozie hitlerowskim w Sachsenhausen.

Po 1945 r. podjął na nowo w macierzystej uczelni wykłady w katedrze dialektologii słowiańskiej, które prowadził przez osiem lat do 1953 r.

Kazimierz Nitsch był żonaty z Anielą z Gruszeckich, pisarką, córką Artura Gruszeckiego, pisarza i publicyisty. Stryjecznym bratem Kazimierza był Roman Nitsch, mikrobiolog, członek Polskiej Akademii Umiejętności.

Kazimierz Nitsch wraz z Janem Rozwadowskim i Janem Łosiem położył duże zasługi w rozwój polskiego językoznawstwa, a przede wszystkim dialektologii. Opisał kolejno dialekty Prus Zachodnich (1907), Prus Wschodnich (1907), Śląska (1909), wydał popularną syntezę wiedzy o dialektach polskich *Mowa ludu polskiego* (1911) oraz ich opracowanie naukowe: *Dialekty języka polskiego* (1915) z przedrukami w roku 1923 i 1958. Był inicjatorem badań słownictwa ludowego oraz atlasów językowych. Wspólnie z Mieczysławem Małeckim wydał *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (1934), rozpoczął pracę i wydał dwa pierwsze tomy: *Małego atlasu gwar polskich* (t. 1–13). Artykuł profesora Kazimierza Nitscha z 1913 r. *O wzajemnym stosunku gwar ludowych i języka literackiego* zainicjował dyskusję nad pochodzeniem polskiego języka literackiego. Badał też rymy polskie. Wersologii dotyczą prace: *Z historii rymów polskich. Studium językowe* (1912), *O nowych rymach* (1925), *O rymach głębokich i niezupelnych* (1926). Napisał wiele artykułów dotyczących dawnego i współczesnego mu języka polskiego. Zebrał je w *Wyborze pism polonistycznych* (t. 1–4, 1954–1958). Napisał liczne rozprawy dotyczące onomastyki, leksykografii, dialektologii i gramatyki opisowej. Z wielu innych jego dzieł na wspomnienie zasługują *Studia z historii polskiego słownictwa* (1948) oraz wielokrotnie wznawiany *Wybór polskich tekstów gwarowych* (1929), jak też książka *Ze wspomnień językoznawcy*, wydana w Krakowie dwa lata po śmierci Profesora (1960).

Kazimierz Nitsch wiele miejsca w swoich pracach poświęcił kulturze języka i wypowiedzi, ogłosił mnóstwo porad i spostrzeżeń dotyczących pisowni polskiej. Wynikiem tych zainteresowań był udział Profesora w reformie ortografii i redakcja *Pisowni polskiej PAU* (wydanie IX i X). Życie i działanie profesora

Nitscha opisała jego żona, Aniela Gruszecka-Nitschowa, w książce *Całe życie nad przyrodą mowy polskiej. Kazimierz Nitsch i jego prace*, wydanej w Krakowie w 1977 r.

Po latach Tadeusz Lehr-Spławiński napisał: „szkoła krakowska kierowana przez profesorów Łosia i Nitscha przy ścisłym współdziałaniu prof. Jana Rozwadowskiego, który przyczynił się w znacznym stopniu do jej wysokiego poziomu teoretyczno-metodycznego, zyskała sobie już przed pierwszą wojną światową poważny rozgłos w świecie naukowym polskim i pozapolskim” (Rusek 1990, s. 125–126). Dzięki pracom Kazimierza Nitscha dialektologia polska zyskała doskonałą syntezę gwar w postaci zbioru *Dialekty języka polskiego* oraz doskonałe monografie dla większych obszarów gwarowych, w tym dla Prus Wschodnich, Zachodnich i Śląska (Zaręba 1989, s. 128).

Literatura

- Nitsch K. (1907): *Dialekty polskie Prus Wschodnich*. Materiały i Prace Komisji Językowej AU. T. III, s. 397–487.
- Nitsch K. (1960): *Ze wspomnień językoznawcy*. Kraków 1960.
- Rusek J. (1990): *Slawistyka w Uniwersytecie Jagiellońskim na przełomie XIX i XX wieku*. [W:] *Slawistyka na przełomie XIX i XX wieku*. Red. M. Basaj, S. Urbańczyk. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1990, s. 117–126.
- Urbańczyk S. (1993): *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*. Kraków 1993.
- Zaręba A. (1989): *Dialektologia słowiańska w latach 1918–1939 (Problemy i metody badań. Krytyczny przegląd dorobku)*. [W:] *Słowianoznawstwo w okresie międzywojennym 1918–1939*. Cz. I. Red. M. Basaja, S. Urbańczyka. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 123–151.

Summary

This works shows the silhouette of Professor Kazimierz Nitsch – the distinguished polish linguist and recalls his achievements in dialectology and his written works. The text has been shown as a media presentation during the research session entitled „Professor Kazimierz Nitsch – the researcher of East Prussia dialects”.